

Ruset i ord

Er det forskjell på å være *ruset* og *beruset*, *nykter* og *edru*, og skal det hete *rusmisbruk* eller *rusmiddel-*
misbruk?

Nylig sto det i avisen at legevakter landet rundt får en strøm av henvendelser fra folk som tror de er blitt dopet ned på byen. Men for det meste finner vi bare alkohol, uttalte leger til avisen (1). I artikkelen sto det videre at 77 % av dem som oppsøkte voldtektsmottaket i Bergen i 2012, fortalte at de hadde vært beruset eller ruset (1).

Vi ser at man skiller mellom å være *ruset* og *beruset* – altså samme verbstamme, men det sistnevnte ordet er utstyrt med prefikset *be-*. Betydningen er forskjellig. I det første tilfellet dreier det seg om narkotika, i det annet om alkohol. Her var det altså usikkerhet om hva de som oppsøkte legevaktene hadde (be)ruset seg på (2).

Distinksjonen ruset/beruset ville ikke blitt oppfattet av avisleserne for 50–60 år siden. I tradisjonell språkbruk heter det bare beruset. Vi har egentlig ikke noe lett tilgjengelig fellesord (2) – selv om vi kan snakke om *blandingsmisbruk* når en person misbruker både alkohol og narkotika (3).

Nykter og edru

I ordbøkene er *nykter* oppført med betydningen «upåvirket av narkotika» (4). *Nykter* er et av de mange svenske lånordene som har fått fotfeste i norsk slang (5). Normalordet i norsk er *edru*, men etter at *nykter* er blitt vanligere, er det utviklet et betydnings-skille også her. *Nykter* brukes i betydningen «ikke påvirket av narkotika», *edru* i betydningen «ikke påvirket av alkohol» (5).

Helt gjennomført er nok dette skillet ikke. I Tone Trytis fyldige slangordbok står det at *nykter* også kan bety *edru*: «jeg gjør det dritbra drita, så tenk deg meg som *nykter*» (6).

Beruset på nynorsk

I nynorsk forsøker man å unngå ordformer med prefikset *be-*. Fornorskningsordbøker, som skal an vise en vei fra bokmål til nynorsk, oppfører *be-*ord som trenger avløsning. Bedåre skal hete dåre, bekoste skal hete koste osv. (7).

I Rommetveits store fornorskningsordbok står det at beruset bør erstattes av et av følgende: «drukken, full, rusa, (alkohol)påverka; omtåka, påsegla, «på an»; animert, pirum» (8). Det mest nærliggende er kanskje *rusa*, men da går man glipp av betydningsnyansen som er vokst frem de senere tiårene mellom *ruset* og *beruset* (7).

Rusmisbruk eller rusmiddelmisbruk? Hvitvin en varm sommerkveld. Foto: NTB scanpix

Rus- eller rusmiddelmisbruk?

Og når vi først er i gang med rustermologi: «Mange har innvendinger mot ordet *rusmisbruker*. Man (mis)bruker ikke rus, men rusmidler, og rusmiddelbruker eller rusmiddelavhengig er nok å foretrekke,» ifølge Per Egil Hegge (9). «En *rusmisbruker* må være et menneske som misbruker rus, og det er litt vanskelig å se at det ordet egentlig gir mening. En *rusmiddelmisbruker* misbruker rusmidler, og språklig sett virker det riktigere» (10).

Hegge har et poeng, men kortformen «*rusmisbruk*» har tatt et kraftig grep om språket. Vi finner «*rusmisbruk*» som oppslagsord i *Store norske leksikon* (11), og det gir over 23 000 treff i tekstarkivet Retriever (mot snaut 2 000 for *rusmiddelmisbruk*) (16.8. 2013). Et søk i Tidsskriftets netttutgave viser det samme. «*Rusmisbruk*» gir 174 treff, mot 57 for «*rusmiddelmisbruk*» (16.8. 2013).

Erlend Hem
erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem (f. 1970) er dr.med. og assisterende sjefredaktør i Tidsskriftet.

Litteratur

1. Byrkjedal MM. Ikke dop i drinken – du var bare full! VG 13.12.2012: 8.
2. Vinje F-E. Ruset / beruset. Finn-Erik Vinjes blogg 21.7.2011. www.finnerikvinje.no/blog/?p=11044 (15.8.2013).
3. Blandingsmisbruk. I: Bokmålsordboka og Nynorskordboka. www.nob-ordbok.uio.no/per/ordbok.cgi?OPP=blandingsmisbruk&ordbok=begge (15.8.2013).
4. *Nykter*. I: Bokmålsordboka og Nynorskordboka. www.nob-ordbok.uio.no/per/ordbok.cgi?OPP=nykter&ordbok=begge (15.8.2013).
5. Vinje F-E. *Nykter* og *ruset* – *edru* og *beruset*. Finn-Erik Vinjes blogg 15.1.2012. www.finnerikvinje.no/blog/?p=13338 (15.8.2013).
6. Tryti T. *Norsk slangordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2008: 253.
7. Vinje F-E. Prefikset *be-* er ikke bra! Finn-Erik Vinjes blogg 13.1.2013. www.finnerikvinje.no/blog/?p=16706 (15.8.2013).
8. *Beruset*. I: Rommetveit M. Med andre ord: den store synonymordboka med omsetjingar til nynorsk. 3. utg. Oslo: Samlaget, 2009: 95.
9. Hegge PE. Språket vårt: Alle livene deres. *Aftenposten* 11.8.2013: 4. <http://tux.aftenposten.no/spraak/spraak?action=question&id=5099> (15.9.2013).
10. Hegge PE. Språket vårt: Misbruk. *Aftenposten morgen* 18.7.2005: 4. <http://tux.aftenposten.no/spraak/spraak?action=question&id=1968> (15.8.2013).
11. Mørland J. *Rusmisbruk*. I: *Store norske leksikon*. <http://snl.no/rusmisbruk> (15.8.2013).

Mottatt 18.8. 2013, første revisjon innsendt 15.9. 2013, godkjent 27.9. 2013. Redaktør: Marit Fjellhaug Nylund.